

PAULINA NIECHCIAŁ
Uniwersytet Jagielloński

MARCIN RZEPKA, *PRAYER AND PROTEST.*
THE PROTESTANT COMMUNITIES IN REVOLUTIONARY IRAN,
UNUM PRESS, KRAKÓW 2017, WYDANIE I, 235 STRON

Refleksje naukowe nad religią i religijnością w kontekście Iranu skupiają się zazwyczaj na islamie, a szczególnie na jego dominującym w tym kraju odłamie – szyizmie. Choć Islamską Republikę Iranu zamieszkują również społeczności niemuzułmańskie, to badacze pozostawiają je zwykle na marginesie – w Iranie to temat kontrowersyjny i delikatnej natury politycznej. Tylko część z takich społeczności irańska konstytucja z 1979 roku – w ślad za pierwszą ustawą zasadniczą z początków ubiegłego wieku – uważa za pełnoprawnych obywateli. Należą do nich zaratusztrianie, żydzi, a także chrześcijanie, ale tylko ci związani z Kościołami etnicznymi – Ormiańskim Kościołem Apostolskim, Asyryjskim Kościołem Wschodu i Katolickim Kościołem Chaldejskim. Pozostali nie-muzułmanie – jak wyznawcy bahaizmu, jarsanizmu czy chrześcijanie spoza wymienionych wyżej Kościołów – są pozbawieni praw przysługujących muzułmanom i uznanym mniejszościom religijnym, co czyni badania nad nimi tym trudniejsze i wikła je w politykę. Poświęcone takim grupom publikacje naukowe pojawiają się rzadko, tym bardziej więc należy zwrócić uwagę na monografię dra Marcina Rzepki – filologa i kulturoznawcy związanego z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II i Uniwersytetem Jagiellońskim – zatytułowaną *Prayer and Protest. The Protestant Communities in Revolutionary Iran*. To wydane w 2017 roku studium perskojęzycznych protestantów stanowi interesujący i ważny przyczynek do wypełnienia luki w wiedzy o irańskich nie-muzułmanach, szczególnie tych nieuznanych przez tamtejszą teokrację.

Irańskim protestantom poświęcono do tej pory niewiele miejsca w literaturze naukowej. Spośród najważniejszych pozycji należy wymienić dotyczącą irańskich chrześcijan pracę Robina E. Waterfielda, zatytułowaną *Christians in Persia: Assyrians, Armenians, Roman Catholics and Protestants* (1973), która jednak opisuje ich sytuację na długo przed rewolucją islamską. O czasach porewolucyjnych można przeczytać w książce Eliz Sanasarian pt. *Religious Minorities in Iran* (2000), ale ponieważ na nieco ponad dwustu stronach autorka omawia wszystkie znaczące mniejszości zamieszkujące Iran, protestanci stanowią zaledwie margines jej zainteresowania. Do grona ważnych pozycji należy jeszcze zaliczyć stosunkowo nowe studium *Christianity in Persia and the Status of Non-Muslims in Modern Iran* (2010) A. Christiana Van Gordera. Monografia Rzepki zdecydowanie poszerza wiedzę zawartą w tych publikacjach, opierając się na źródłowych źródłach, znalezionych przez Autora w różnych miejscach świata. To materiały pochodzące między innymi z archiwum zgromadzonego przez Presbyterian Historical Society w Filadelfii, z Biblioteki Pałacu Lambeth w Londynie, z archiwów należących do Church Missionary Society na Uniwersytecie w Birmingham czy z Brytyjskich Archiwów Narodowych w Kew. To także raporty chrześcijańskich organizacji (takich jak Voice of the Martyrs), a także opracowania autorów niechrześcijańskich. Ponad dwustustronicowa książka składa się z części wprowadzającej, trzech rozdziałów uporządkowanych chronologicznie i wniosków, a uzupełnia ją spis literatury oraz indeks. Tekst jest zilustrowany trzema tabelami oraz dziewiętnastoma fotografiami – zarówno znanymi w archiwach, jak i tymi wykonanymi przez Autora.

Bohaterami badań Rzepki są trzy społeczności tzw. „perskojęzycznych chrześcijan” – wyznawcy prezbiterianizmu (Kelisa-je Endżili), anglikanizmu (Kelisa-je Osqofi) i pentekostalizmu (Kelisa-je

Dżama'at-e Rabbani), a celem – przedstawienie rewolucji islamskiej w Iranie z ich perspektywy. Historia interesuje Autora nie jako zbiór faktów, ale proces, w którym fakty te są wciąż poddawane różnym reinterpretacjom, zależnym od określonego kontekstu przestrzennego i czasowego, a także perspektywy twórców danych narracji historycznych. Rewolucję islamską, która wstrząsnęła Iranem w latach 1978–1979, widać tu nie przez pryzmat muzułmańskiej większości, ale właśnie tych pozostających na marginesie społecznym grup. Przyglądamy się procesom – jak pisze Rzepka we wnioskach – „przemyśleniom i redefinicji chrześcijaństwa przez Irańczyków i równocześnie adaptacji tych elementów, które przywiodły ich do udziału w powstaniu przeciwko tyranii i w proteście przeciw przeszłości definiowanej przez monarchę” (s. 207, tłum. autorki recenzji). Widzimy, w jaki sposób rewolucja przyczyniła się do rewitalizacji koncepcji chrześcijan perskojęzycznych (*masihijan-e farsi-zaban*) – słusznie w tym kontekście podkreśla Autor wagę języka jako czynnika spajającego i definiującego społeczność.

Pierwszy rozdział, zatytułowany *Constructive Revolutions: The Protestant Churches*, stanowi wprowadzenie w historię obecności i działalności kościołów protestanckich w Iranie ze szczególnym uwzględnieniem poprzedzających rewolucję lat 70. ubiegłego wieku. Rzepka wskazuje na interesujący proces indygenizacji (ulokalnienia) i dostosowania się importowanego z Zachodu chrześcijaństwa do warunków irańskich – innymi słowy „czynienia chrześcijaństwa bardziej irańskim” (s. 31, tłum. autorki recenzji) i poszukiwania przez chrześcijańskich misjonarzy tego, co w ich religii byłoby atrakcyjne dla Irańczyków. Ten nowy protestantyzm irański widzi Rzepka jako wynik „reprodukcji zachodniego chrześcijaństwa przez pryzmat irańskiej kultury” (s. 32, tłum. autorki recenzji), odpowiadający na kosmopolityczne aspiracje Irańczyków. Autor przybliżył nam historię poszczególnych Kościołów (przedstawioną, co ważne, w kontekście historii kraju) oraz ich oficjalne relacje z władzą, w tym interesującą historię zaangażowania Kościołów w obchody rocznicy 2500 lat istnienia monarchii irańskiej (s. 93 i nn.), choć akurat ten fragment książki pozostawia niedosyt, nie odpowiadając na ciekawe pytanie o perspektywę zwykłych wyznawców. Publiczne modlitwy za monarchę mogły być wyrazem nie tyle uwielbienia dla szacha, co prawdopodobnie koniecznej linii politycznej Kościoła i jego przystosowania się do dyktatury. Współcześnie obserwowałam rozmaite przejawy takiej lojalności wobec Chomejnego, Chmejnego i etosu rewolucji islamskiej w teherańskiej gminie zaratusztriańskiej, której członkowie bywają zwykle dalecy od osobistego poparcia dla tych symboli islamskiej teokracji. Nie jestem więc pewna, czy można wymieniać przez Rzepkę elementy traktować jako odzwierciedlenie poglądów wiernych i choć Autor taką wątpliwość również wnosi (s. 66), to nie rozwija tematu w stronę, która odpowiedziałaby na postawione powyżej pytanie.

W pierwszym rozdziale poznajemy również, w jaki sposób Irańczycy znaleźli się w strukturach Kościołów. Jednym z najważniejszych bohaterów tej opowieści jest Hasan Dehqani-Tafti, pochodzący z muzułmańskiej rodziny w prowincji Jazd anglikański biskup, pełniący tę funkcję w latach 1961–1986. Jak podkreśla Rzepka, dla irańskich protestantów pojawienie się biskupa o lokalnym pochodzeniu stanowiło początek nowej ery. Pomysły Dehqanego, takie jak zachowanie przez konwertytów na protestantyzm święt irańskich (Nouruzu czy sizdebedar) czy nacisk na używanie przez nich języka perskiego, wyznaczyły kluczowe elementy tożsamości tej społeczności.

Rozdział drugi, zatytułowany *An Unpredictable Revolution: Revolutionary Fever and the Protestant Churches*, dotyczy lat 1978–1981. Świetnie widać w nim swobodę Autora w poruszaniu się w meandrach współczesnej historii Iranu. Rzepka podkreśla złożoność rewolucji i wielość związanych z nią narracji, a także wprowadza czytelnika w relacje mniejszości religijnych z nowo kształtującym się państwem. To też opis rozczarowań, jakie tym grupom przyniosła rewolucja, a także represji, jakim je wówczas poddawano – od wieszania portretów lidera rewolucji w należących do nich miejscach po prześladowania, aresztowania i oskarżenia o szpiegostwo, a nawet morderstwa. Te historie znajdują swoją kontynuację w trzecim rozdziale, zatytułowanym *Everyday Revolution: Iranian Protestants in the Revolutionary State* i dotyczącym tego, co działo się z perskojęzycznymi protestantami po 1981 roku. Jak pokazuje analiza Rzepki, to z jednej strony próby przetrwania wykluczonych przez konstytucję Kościołów w nowym ładzie politycznym, a z drugiej – konwersje, będące niekiedy wyrazem niezgody na ową rzeczywistość. Autor w tej części książki odnosi się również do czasów współczesnych, zwracając między innymi uwagę na materiały w internecie jako nowe pole badań nad mniejszościami.

Autor *Prayer and Protest* stawia wiele pytań, ale najważniejsze z nich dotyczy reakcji protestantów w Iranie na rewolucję islamską. Tym, co pozostawia u czytelnika niedosyt, jest brak przykładowych narracji samych konwertytów, które ilustrowałyby wnioski, gdyż czasem sprawiają one wrażenie niekoniecznie zakorzenionych w empirii. Czytamy na przykład o wpływie liturgii na biorących w niej udział Irańczyków (s. 66), ale jak to zbadać bez przeprowadzenia badań jakościowych wśród takich osób? Jak przyznaje sam Rzepka (s. 91), brak jest źródeł dotyczących narracji irańskich konwertytów na protestantyzm z początków rozwoju tej religii na terenie Iranu. Jednak z pewnością interesujące byłyby narracje tych żyjących – pamiętających rewolucję i wydarzenia po niej. Autor zakłada, że konwertyci ci reprodukowali i przekazywali rewolucyjne idee w swoich społecznościach poprzez alians protestu i modlitwy (s. 21) – stąd zresztą tytuł książki – ale faktycznie niewiele dowiadujemy się o historiach życia zwykłych wyznawców, dotkniętych rewolucją, które mogłyby nam te kwestie przybliżyć i zilustrować. Niestety prowadzenie systematycznych badań etnograficznych nad problematyką mniejszości nieakceptowanych przez władze Islamskiej Republiki Iranu jest właściwie w tym kraju niemożliwe. Takie badania można by podjąć w diasporach irańskich, ale oczywiście znaczyłoby to zebranie narracji członków grupy o pewnej z góry określonej historii. Nie wydaje się więc, by niedosyt, z którym pozostawia nas Rzepka, mógł zostać w najbliższym czasie zaspokojony.

Prowadzony w *Prayer and Protest* wykład jest zrozumiały, jasny i spójny, odpowiednio uporządkowany. Lekturę bardzo ułatwia to, że Rzepka wprowadza czytelnika w tło historyczne, którego znajomość jest niezbędna dla zrozumienia zawartych w książce rozważań. Walorem studium jest publikacja po angielsku, co pozwala mieć nadzieję, że ogrom pracy włożonej przez Autora docenią również czytelnicy za granicą. Przejrzystość i jasne przedstawienie kontekstu historyczno-społecznego powoduje, że ta wartościowa książka może być przydatną lekturą nie tylko dla badaczy kultury Iranu, ale również czytelników zainteresowanych badaniami religii i problematyki mniejszości religijnych w różnych kontekstach.